

А. Барвінський.

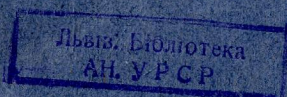
Заснування катедри...

ЮВІЛЕЙНИЙ ЗБІРНИК
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ
В П'ЯТЬДЕСЯТИЛІТТЯ ОСНОВАННЯ
1873—1923

Александр Барвінський

Заснування катедри історії України
в львівському університеті

Відбитка.

У ЛЬВОВІ, 1925.
НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

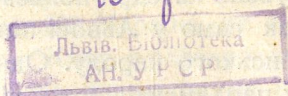
ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS

500 FIFTH AVENUE, NEW YORK, N. Y.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY

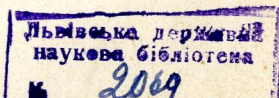
ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS

500 FIFTH AVENUE, NEW YORK, N. Y.

ЗАСНОВАННЄ КАТЕДРИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ЛЬВІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ.

З початком 80-их рр. XIX. ст. головний виділ Товариства „Просвіта“ у Львові звернув бачність на потребу розповсюдження просвіти в широких верствах українського народу не тільки з підмогою популярних книжочок і часописий, але й живим словом (популярними викладами) і засновуванням читалень. За прикладом головного виділу пішла тернопільська філія „Просвіти“ вже в 1883 р. Вибраний її головою, розпочав я з кількома членами філії поїздки по селах і місточках Тернопільщини, Збаражчини, Скалатщини і Теребовельщини, щоби там не тільки виголошувати популярні виклади, але й засновувати читальні. Протягом кількох літ північне Поділля вкрилося цілою сіткою народних читалень, котрі стали огнищами просвітнього і національного освідомлення широких верств. Але при сій нагоді я впевнився, що на тих підвалинах можна буде тоді здвигнути певну і тривку культурну будівлю, утвердити ясну національну свідомість посеред освіченої української суспільности і напоїти українські серця справдешним і щирим народолюбством, коли вона переймється основним знанням нашої минувшини. Отсей погляд навів мене на думку видавання „Руської Історичної Бібліотеки“, котру опісля передав я Наук. Товариству ім. Шевченка. Програму видавництва уложив я на основі наради з проф. Володимиром Антоновичем підчас мого побуту в Києві в серпні 1885 р., а при сій нагоді пізнав я ближше сего знаменитого провідника Придніпрянської України, знаного мені до того часу тільки з його історичних творів. Розмови з проф. Антоновичем у Києві, а відтак у слідуючім році підчас його побуту в Тернополі, ще більше впевнили мене про потребу основної історичної освіти серед нашої суспільности. Отсе пригадало мені недавно і в нашім деньникарстві і в кругах академічної молодіжї обговорюване домагання засновання катедри рідної історії в львівському університеті. Домагання було зовсім

оправдане, бо коли в обидвох галицьких університетах позасновувано катедри польської історії й катедри польського права, то так само у Львові повинна би бути хочби катедра історії українського народу. Одначе наш нарід не мав тоді представників у парляменті, котрі відчувалиби потребу і розуміли значінне такої катедри і тому ся гадка, обговорювана свого часу в днешникарстві і порушена академічною молодежю у відповідній петиції до академічного сенату, остала поки що недосяжною, гарною мрією. Бажанню української молодежи, пізнати свою минувшину, старався з власної понуки і з одушевлення минувшиною рідного краю Др. І. Шараневич, професор австрійської історії в львівському університеті, вдоволити і тим способом сему зарадити, що оповістив українською мовою виклади з історії Галицької України. Одначе небавом понехав і він дальші виклади з невідомих мені причин, а наша молодіж знов не мала нагоди основно ознакомитися з історією рідного краю.

В осени 1888 р. переселився я з Тернополя до Львова і тут зараз забрався до роботи в наших народних товариствах, в „Просвіті“, в „Руськім Товаристві Педагогічнім“, в „Народній Раді“, котрих я був членом. Але передовсім з моїм приятелем Олександром Кониським, що саме тоді на довший побут приїхав до Львова, щоби спільно зо мною видавати обновлену „Правду“, забрався я до вироблення організаційного статуту, на основі котрого „Товариство ім. Шевченка“ мало бути уладжене на взорець наукових товариств польських і інших словянських яко Наукове Товариство, і стати завязком будучої української Академії Наук. Се товариство мало бути духовим огнищем, осередком наукової роботи та умовим злучником усіх українських земель. При сій нагоді виринула знов гадка засновання катедри історії українського народу в львівському університеті, а з тим також думка, щоби на сю катедру покликати з Києва проф. Володимира Антоновича, котрий мав би попри се стати керманичем Наук. Товариства ім. Шевченка. Була се на той час вельми смілива думка, а для її здійснення треба було підготувати відповідну дорогу. Ся гадка мала також до певної міри національно-політичний відтінок і далекосягле значінне з одного боку для нашого народу в Австрії, а з другого для Придніпрянської України.

В українській суспільности в Галичині зазначився був від 1883 року, після памятного процесу Ольги Грабар (recte І. Наумовича і Адольфа Ів. Добрянського) зворот до понехання

всякої „спільної роботи“ в комітетах, товариствах, у соймі і прилюднім життю з галицькими об'єдинителями. Ся гадка мала голосних речників на Придніпрянській Україні, як я мав нагоду впевнитися підчас мого побуту в Києві в 1885 році. Під впливом того погляду, котрий ще зустрічав доволі сильні перепони в нашій суспільности в Галичині, вже з кінцем 1889 року утворився між львівськими народовцями (можнаб їх назвати нині „самостійниками“) кружок спершу зложений з двох-трьох людей, котрий зростав чисельно і приєднував собі щораз більше прихильників. Одним з перших в тім кружку був проф. Даміян Гладилевич, котрий головно опікувався „Ділом“ і змагав до того, щоби воно сей погляд розвивало і поширювало серед нашої політично невиробленої суспільности. Окрім него о. Іван Чапельський (тоді ще префект духовної семінарії, відтак крилошанин митроп. капітули), кандидат адвокатський Др. Василь Дідошак, проф. нім. гімназії Теофіль Грушкевич, проф. учит. семінарії Василь Тисовський, о. Євген Гузар, (тоді капелян митрополита Сильвестра Сембратовича), Кирило Кахникевич, редактор „Діла“, проф. акад. гімназії Наталь Вахнянин і посол Кость Телішевський утворили зо мною завязок народовецької Громади. Метою сеї Громади було змагати до організації наших народних сил і до народної роботи на самостійних основах, до тісніших взаємин з Київською українською Громадою та ви-хіснювання в користь нашого народу заграничного положення, котре вимагало необхідної зміни внутрішньої австрійської політики супроти українського населення в Галичині. Галичина, як висловився проф. В. Антонович, мала стати українським Піємонт. Одначе обговорюючи в сій громадці самостійників наше народне положення, бачили ми всі, які слабі були тоді сили народовців, яка із сего виходить шкода, що не маємо своїх народних представників, котрі би не тільки перед краєвими властями, але й перед осередними міродатними чинниками у Відні вступалися за нашими народними потребами і домаганнями та пояснювали їм нашу народну справу. Тимто з поради проф. Антоновича і Кониського звертали ми до їх знайомих і приятелів, колишніх київських хлопоманів, Антона Хамця й Альойзія Тележинського. Хамець, давний приятель В. Антоновича з 60-их рр., добре познайомлений з українською справою, тодішній посол до державної ради, став нашим посередником і пособляв вельми запопадливо нашим домаганням перед осередним правительством у Відні. А. Тележинський,

приятель Кониського, інженер матеріялового магазину залізничних варстатів у Львові, часто їздив в урядових орудках до Києва і в часах строгої російської цензури й поліції перевозив сюди й туди всякі письма і тим пособляв нашій культурній злучі з Придніпрянською Україною, бо мені самому можна було тільки в ряди-годи і то з великими труднощами бувати в Києві. З Тележинським, котрого Кониський в листах до мене називав Вововиком¹⁾, познайомив мене проф. Гладилевич. З підмогою Хамца мав наш кружок злучу з Віднем, а з підмогою Тележинського з Київом. Вряди-годи збирався наш кружок у Тележинського, в камениці колишньої дирекції поліції (в ул. Рутівського, напроти Преображенської церкви), а на наших сходинах являвся звичайно Хамець, щоби здати звіт із своїх заходів у наших справах. Ми обговорювали справу перетворення Товариства ім. Шевченка в наукове і виєднання для него видавництва шкільних книжок, з котрого доходів можна би було покривати наклад наукових видавництв.

В звязи з перетворенням Товариства ім. Шевченка в наукове відновлено також справу утворення катедри історії України в львівському університеті і покликання на сю катедру проф. Антоновича. Сею гадкою були вельми одушевлені всі члени нашого кружка, одначе А. Хамець, котрий добре знав нерішучість австрійської бюрократії в таких справах, радив ужити кн. Адама Сапіги, що своїм впливом міг би піддержати сю справу не тільки в міністерстві просвіти, у міністерстві внутрішніх та заграничних справ, о котрі вона мусіла опиратися, але крім того й у найвисших кругах монархії. З сего приводу запрошений кн. А. Сапіга, являвся кілька разів на сходинах нашого кружка з А. Хамцем і вельми одушевився не тільки питанням засновання катедри історії України, але й покликанням на сю катедру проф. Антоновича. Заходи кн. Сапіги в сій справі в міністерстві просвіти у бар. Гавча і в міністерстві заграничних справ, у гр. Кальнокі, не видали поки що певного добутку, бо вже сама справа історії України не могла зразу найти зрозуміння в головах австрійських міністрів тим більше, що й кн. Сапіга яко речник сеї справи, хоч ділав на основі наших розмов і пояснень сего питання, не міг її так добре розуміти і так щиро відчувати, як кождий з нас. А ще більшу трудність насувало покликання до Австрії, консервативної

¹⁾ Се вказувало на його назвиско, споріднене з висловом теліга.

і католицької держави, професора з Росії, православної віри. Тим то здійснення сеї справи загаїлося, а відтак і недуга кн. Сапіги причинилася до того, що він перестав нею займатися.

Коли здавалося нам, що ся справа опинилася на мертвій точці, склалася подія, котра дала нам самим спомогу, прямо зайнятися сею справою. Наслідком несподіваного розв'язання державної ради в 1891 р., в загальних виборах вийшло до посольської палати сімох послів на основі народної програми п. Ю. Романчука, проголошеної в галицькій соймі 25 листопада 1890 р., між тими проф. Ю. Романчук, Кость Телішевський і писець сих споминів. З вибором до державної ради витичив я собі між іншими задачами, які постановив перевести у Відні, також справу засновання катедри історії України у Львові і покликання на сю катедру проф. Антоновича. Але й мені і нашому посольському клубови в наших змаганнях до самостійної політики народовецької насувалися чималі перепони. Наші об'єдинителі, виперті з парляментарного представництва, виступили до завзятої боротьби і розвели свої коромоли не тільки в краю, але й у Відні, де протягом десятків літ зуміли навязати собі всякі взаємини і найти помічників для своєї роботи навіть у висших державних кругах. В хибнім розумінню демократизму станули їм у підмогу наші радикали і намагалися в народних верствах підкопати довіру до нашого парляментарного клубу і його змагань у державній раді. Ся спілка і розпочата нею агітація викликала велике невдоволення серед Київської української Громади, де всяку спілку з об'єдинителями вважали прямо народною зрадою і роботою шкідною для всего українства. Київська Громада поручила отже проф. Антоновичеві, котрий під кінець 1890 р. одержав „командіровку“ об'їхати й оглянути визначніші археологічні музеї європейські, щоби задержався переїздом у Львові, Кракові, Празі і Відні, де були кружки радикальної молодіжної академічної і довів її до отямлення. Побут проф. Антоновича у Львові, а відтак у Відні дав нову нагоду ближче обговорити з ним справу засновання катедри історії України і покликання його на сю катедру, а також порушити деякі інші наші справи у віденських кругах.

Вибір послом до державної ради дав мені спомогу зайнятися справою катедри історії України. Між іншими домаганнями нашого народу, поданими правительству, поставив я справу засновання сеї катедри в львівському університеті та покликання проф. Антоновича, а в зв'язи з тим також підмоги з краєвих і державних

фондів для Наук. Тов. ім. Шевченка і передачі йому накладу шкільних книжок, щоби тим способом фінансово забезпечити можливість наукової роботи і наукових видавництв. Сі домагання пропонується і тодішньому намісникови гр. Казимірови Баденьону і віденському правительству, а в першій мірі міністрови просвіти бар. Гавчеви. В посольській палаті держ. ради на засіданню 20 червня 1891 р. в розправі над бюджетом міністерства просвіти поставив я і основно умотивував потребу засновання катедри історії України. Треба було сі справи обговорити також з міністром-предсідником і міністром внутр. справ гр. Таффе, а також з міністром для Галичини В. Залеским, котрий мав право veto в усіх справах нашого краю. Наостанку з оглядом на се, що розходилося о покликання заграничного професора, треба було згоди також міністра заграничних справ, гр. Кальнокі. Тим способом виринала ціла низка питань, зв'язаних передовсім з заснованнем катедри історії України, а відтак з личністю самого професора, котрий мав зайняти сю катедру. Тут виринали і перехрещувалися всякі сумніви, трудности і перепони з наукового, національно-політичного, віроісповідного і фінансового становища, котрі треба було пояснювати, побоювати й усувати, щоби дійти до бажаної мети.

Міністер просвіти, бар. Гавч, котрий передовсім мав рішати справу засновання катедри історії України в львівському університеті і покликання на неї проф. Володимира Антоновича з київського університету, був тої думки, що „die Geschichte des ruthenischen Volkes (урядовий вислів в Австрії на означенне українського народу) ist noch keine konkrete Wissenschaft“, бо очевидно він не знав навіть Костомарова Історії України в житєписях, виданої в Липську в німецькій перекладі, котрою одушевлявся німецький посол Др. М. Менгер. Окрім того насувалися австрійським міністерствам що до „катедри історії України“ з австрійського державного становища побоювання, чи сего не вважало би російське правительство до певного степеня визиваннем Росії і тому після довгих мірквань, коли вже мало бути рішене заснованне такої катедри, дано їй назву „zweite Lehrkanzel der Weltgeschichte mit besonderer Berücksichtigung der Geschichte Osteuropas“, в чім містилася також історія України та українського народу. Покликання проф. Антоновича на сю катедру зустрічалося також з різними труднощами і сумнівами при всім його знаменитім приспосібленню науковим. Австрійські влади, котрі оцінювали

личність професора передовсім із свого консервативного і віроісповідного становища, мали тут сумніви, чи можна на львівський університет з виразним католицьким характером покликати професора православної віри, як до сеї справи будуть відноситися духовні власти в краю, професори університету, академічна молодіж та й уся наша суспільність. Також із скарбового становища виринали тут певні сумніви що до виміру плати професорови, котрий уже мав 25 літ служби, а тепер мав би при переході на львівський університет почати від найнижшого степеня платні, що до єго вислуженини і пенсії на случай його смерти для вдови і сиріт. Всі отсі питання наслідком пересправ різних міністерств австрійських поміж собою (заграничних і внутрішніх справ, просвіти й ісповідань, скарбу і міністерства для Галичини) і з галицьким намісництвом та філософічним віділом і сенатом львівського університету проволікали незвичайно рішення справи у Відні.

Справу засновання катедри історії України і покликання на неї проф. Антоновича провадив з осередними міністерствами намісник гр. К. Бадені, а головним його помічником і дорадником в сій справі був тодішній президент Ради шкільної краюї Др. Михаїл Бобжинський. Ся справа вельми живо займала Київську українську Громаду, котра нетерпеливо вижидала її рішення, бо в тім бачила видимий знак культурного зєдинення всеї України. Кониський, котрий у Києві головно пильнував сеї справи і з проф. Антоновичем переговорював від тамошньої Громади, писав мені 1/4 1892 р.: „А як стоїть справа кафедри? Чи вже куратор¹⁾ підписав, чи ні? Пишіть!“ А небавом знов: „Як справа з Пасічником?“²⁾ Треба прискоряти і ковати залізо доки горяче, щоб знов не прохололо. Пильнуйте“. Проф. Антоновичеви насувалися різні родинні перепони і тому він не міг скоро рішитися на певну відповідь. Отже 29 січня 1893 р. Ол. Кониський знов писав: „Післі того, як я писав до Вас, Пасічник, спасибі єму, двичі провідував мене; але про те ані слова, а я здержувався здійсмати річ. Коли чоловік іде на службу рідному краю, він повинен усім поступитися! Мене за се ославили фанатиком; та всеж фанатизм ліпше ніж росчина, що розлазиться на всі боки. Про всяк случай напишіть до єго ще раз, вказавши єму щиро на те, якої шкоди для справи і сорому людям він завдає! Може ще схаменеться!“

¹⁾ Так називав Кониський бар. Гавча.

²⁾ Се прибране імя Антоновича.

Переписка в сій справі не була легка з огляду на російську цензуру і поліцію, треба було прибирати в переписці всякі псевдоніми і різні звороти, або ждати, поки не буде хто знайомий їхати, щоби передати письмо. Звичайно в таких случаях перевозив письма приятель Кониського, інженер Тележинський, котрого ми в переписці називали задлятого В о з о в и к о м. На домагання Кониського вислав я отже знов письмо до Антоновича, котрий окрім родинних відносин приневолений був також в сій справі виєднати згоду свого правительства. Через те загалося рішення сеї справи трудностями, які виринали з боку російського правительства і самого проф. Антоновича. Як з того боку представлялася можливість здійснення нашого горячого бажання і домагання, найкрасше поясняє письмо проф. Антоновича написане до мене в сій справі, котре тут подаю у французській первописи:

Kiev 7 April (ст. ст.) 1893.

Monsieur le Professeur,

Ayant reçu Votre honorable lettre du 9 April (н. ст.), je m'empresse de Vous faire parvenir ma réponse.

Dans le cas de la réussite de la combinaison projetée, je n'ai pas de chiffre précis à poser quant aux appointements. Je suppose que l'état normal de vos universités me serait appliqué, c'est à dire que ma position serait comparée à la position de chaque professeur actuel (ordinaire) ayant accompli vingt cinq années de fonction.

Quant à la pension, qui me serait assignée en cas de ma retraite, dont il faudrait préciser le terme possible et les circonstances, à ma famille après ma mort, c'est à dire: à ma femme jusqu' à sa mort et aux enfants jusqu' à leur majorité (je n'ai qu' un fils mineur qui vient d'atteindre sa 15-me année) je suppose que ma demande pourrait être établie sur le bases suivantes.

La combinaison ne pourra avoir lieu sans le consentement des nos autorités; si ce consentement me sera accordé, je conserverai la pension qui me revient ici d'après mon état de service (pour 25 années); je ne perdrait donc que la part de la pension, qui me reviendrait si j'avais terminé les 30 années de service, dont il me restre encore deux années à faire. L'augmentation, à laquelle j'aurai droit, présentera le chiffre de 600 rubles en cas de ma retraite et des 300 rubles au profit de ma famille en cas de ma mort. Je suppose donc qu'il serait juste de me garantir la même somme additionnelle après deux années de service accompli dans votre uni-

versité! Voilà tous les renseignements que je suis en état de fournir en réponse, aux questions que Vous m'avez posé.

Agréé, Monsieur le professeur, les termes de mon profond respect

Votre tout dévoué

Vladimir Antonovitch.

На основі сего письма, котре я передав міродатним чинникам, велися дальші пересправи що до покликання проф. Антоновича до Львова.

Одначе сумніви у проф. Антоновича не уступали і він почав уже думати про се, чи би замість себе не представити свого бувшого ученика, Михайла Грушевського. З Львовян їздив принагідно до Київа редактор „Діла“, Іван Белей, мав також про сю справу поговорити з проф. Антоновичем, а при сій нагоді познайомився з Грушевським, що під сю пору був у Київі. Про побут Белея в Київі писав мені Кониський 3/15. III. 1893 р. „З Пасічника мабуть не буде нічого. З Михайлом Іван поступив трохи нетактовно; не знаю, чи буде він сьогодні у єго; як ні то буде погано“.

З поїздки Белея не вийшло нічого певного що до рішення проф. Антоновича. Наведений в горі лист до мене велів усеж таки сподіватися, що він не зрікаєся думки, піти на катедру до Львова. Тимчасом, коли я пробував у Відні на засіданнях державної ради, склалася вельми немила несподіванка. Проф. Антонович написав до проф. Д-ра Омеляна Огоновського лист, в котрому заявив, що з оглядом на родинні відносини і на свій вік не може зайняти становища на кафедрі історії України в львівському університеті і що на своє місце поручає як найкраще свого бувшого ученика, магістра історії, Михайла Грушевського.

Ся несподівана вість викликала справдешне замішання і тривогу серед нашої суспільности, що наслідком зречення проф. Антоновича моглаби справа самої катедри захитатися і запропастити. Правда, найв. постановою з 31. березня 1892 р. цісар призволив на заснованне другої звичайної катедри все-світної історії з руською викладною мовою, а міністерство просвіти на тій основі зажадало від намісництва 9-го цвітня 1892 р., щоби постанову цісарську подало до відома філософічного віділу та візвало до предлоги кандидата. До бюджету вставлено плату для професора сеї катедри від 1. жовтня 1893, але вагання проф. Антоновича могло цілу справу захитати. Одержавши таку вість із Львова, вернув я зараз з Відня і вдався до намісника

гр. К. Баденього, котрий нею також був немило заскочений і не менше мене затривожений, чи задля зречення проф. Антоновича не пропаде сама справа катедри, доведена по стільки трудних і ріжноскладних переговорах мало що не до певного вже рішення. Я заявив намісникови, що готов ще раз поїхати до Києва, може мені ще поведеться наклонити проф. Антоновича відкликати своє зречення. Гр. Бадені прийняв радо мою заяву, бо годиться тут віддати й йому справедливість, що по поконтинанню всяких сумнівів, які він мав що до покликання проф. Антоновича з оглядом на його становище в Росії, на його православне ісповідання і т. ин., він радів, що поведеться йому довести до кінця справу, за котру брався свого часу кн. А. Сапіга й залишив її головно задля своєї недуги. Ся справа і в міністерстві заграничних справ і в найвисших кругах набрала вже була великої ваги.

Коли гр. Бадені підчас мого довшого побуту на сесії державної ради дістав лист проф. Антоновича написаний до проф. Ом. Огоновського, розпочав він в порозумінню з Д-ром М. Бобжинським півурядову переписку з Київом з підмогою референта університетських справ, радника Шавловського. Ся подія викликала в Київській Громаді справдешню тривогу, як се видно з листу Кониського писаного до мене: „Тимчасом, пише він, виринуло нове питання, на котре треба зараз Вашої відповіді. Референт Шавловський переслав через мої руки лист до Хлопця¹⁾; питається, чи піде туди, куди хотів іти Пасічник? Пише й умови і прохає яко мога швидче відповіді?... Що се значить? Хиба Пасічникові відмовили, чи він сам одрікся? Я ражу Хлопцеві, щоб сьогодні відписав до Шавловського повною згодою; але треба виясувати оцю темноту. Я був певен, що справа з Пасічником скінчена, аж бачу — ні! Що ж се за баламутство?“

Я пояснив Кониському се баламутство на основі листу проф. Антоновича писаного до Д-ра Омеляна Огоновського, але ще не теряв я надії, що мені поведеться наклонити проф. Антоновича, відкликати заяву про зречення. Та поки я вспів виїхати до Києва, Кониський, що вже знав про постанову Антоновича, почав уже переговорювати з Грушевським, щоби самої катедри не запропастити. „Учора, писав мені Кониський 4/16.

¹⁾ Таким прибраним іменем називав Кониський в листах до мене Михайла Грушевського.

XI. 1893, одержавши Вашого листа, балакав я з Хлопцем. Вельми трудна оце ділема! і як з неї вийти? Се не те, що питання релігійне, там ще можна було сюди й туди, а тут!...

„Знаючи по собі життє в Галичині і психологию ваших і наших людей, я нічого більш не можу радити Хлопцеві, як щоб згодився з умовою — коли що, то й назад оглоблі; але щоб не палив за собою мосту. Той широкий лан, про який кажете, — не такий то й широкий, щоб для єго виснажувати і тут сили. Я добре тямлю велику вагу посади там, але ж завжди змагатимусь проти того, щоб чоловік опинився, так щоб ні в тин, ні в ворота. В усякому разі — подождіть 7—10 день і тоді прийде наше останнє слово. Хлопцеві треба списатися з батьками і тоді вже сказати своє“.

А небавом після того писав мені знов Кониський; „Учора у вечері знов ми радилися: здається справа уладнається як слід, а проте останнього слова подождіть з тиждень. Нічого мені запевняти Вас, як би палко я бажав, щоб Хлопець поїхав; алеж є границі і раді. Я не можу непризнавати, яку велику жертву дасть він, вволивши нашу волю і страшенно боюся, щоб за єго жертву не віддячили єму у вас там обльованнем. Будемо зовсім щиро й отверто говорити; бо справа єго вельми причеплена до нашої (значить і Вашої) совісти. Ваші люде — се факт — не переносять жадної конкуренції наших людей і звикли тільки нашими руками загібати жар, а головна річ — завжди і в усяму давати перед і перевагу своєму тільки за-те, що він свій і коли їм здається, що наш чоловік може хоч трохи шкодити своєму, то нашого можна тоді і геть!... Нам з Вами відома велика сила таких саме фактів. До речи буде нагадати тільки хоч два. Той добрий урожай, — який тепер у вас жнуть, опріч Вашої праці, зріс в усякому разі з того зерна, яке два роки сіяв оден наш чоловік¹⁾. Отже згадайте собі — як в грудні 1888 ваші люде віднесли до єго? що вони витворяли і як єго обльовали? Другий чоловік²⁾ працював для Галичини кілька десятків літ, а коли почали кидати на него болотом та цьковати з обох кутків, так хиба обізвалося Діло? Воно навіть в урочистий день не згадало про єго працю!... А се був єго моральний обовязок. — Отже чи не станеться так

¹⁾ Кониський думає тут про себе, як він зо мною відновив видавництво „Правди“, довів до переміни Товариства імени Шевченка в наукове і т. и., а за те дізнав тут чимало прикrostий.

²⁾ Куліш.

і з Хлопцем? Він людина високо честна, гуманна, кротка і безмежно перенятлива, а працювати доведеться йому серед егоїстів, в краю вельми здеморалізованому, де інтрига і капости поза плечима річ звичайна і де не мине він великих прикrostів. Отже чи не зроблять ваші люде так, щоб він мусів тікати? На мою думку се легко може статися. Не висловив я йому сеї думки, але не хочу таїтися з нею перед Вами і перед Вашими людьми¹⁾. Нехай вони подумают про се!... Міні здається, що коли Хлопцеві батьки благословлять его, так справа уладнається, але тяжкоб було міні доживати і вмірати, колиб крий Боже! Хлопець за свою жертву зазнав обльовання!! Про се треба нам заздалегідь порозумітися“.

Надія, що може мені поведеса наклонити проф. Антоновича відкликати своє зречення, а попри се пояснити погляди про Грушевського, дали мені привід подумати про виїзд до Києва, на що згоджувався і намісник, хоч на мене відсіль звертали бачність російської поліції. Про сю мою думку сповістив я Кониського і дістав від него лист з 13/25. XI. 1893. „На нашу думку, писав він, жадної причини найдрібнішої нема на те, щоб навіть гадати про яку будь пригоду, але сказати се так вже певно, як $2 \times 2 = 4$, на се не відваживсяб і сам Саваоф! — Треба одначе зауважити, щоб писаного не було з Вами ніже єдиного слова. — Звісно чим швидче, тим ліпше; бо вже мабуть 10/XII. лекції на університеті скінчатся, тай люде на свята порозїздяться. Хлопцеві учора батьки прислали благословення, хоч, звісно, серце батька-нені хотілоб, щоб дитина була завжді коло боку. А про те кажуть, — твоя воля. Значить з сего боку усе гаразд. А що скажуть з другого боку, про те почуємо, як питаємося. Справді годіб уже воловодити сю справу; бо володіння беруть уже за глум і кажуть: „Дурниця! самі обіцянки, а реального нічого з їх не буде!“ До того через теперішню подію тут Протомедікові²⁾ мало хто йме віри, більш тієї думки, що він воловодить наумисне“.

Після того листу вибрався я зараз до Києва і зайшов до Кониського, де застав проф. Антоновича і Грушевського, мені вже особисто знайомого з давнішого побуту в Києві. Там обговорили ми основно цілу справу. Я подав причину мого приїзду і висловив як від нашої громади так і від правительства

¹⁾ Тут мав на думці Кониський наш кружок самостійників.

²⁾ Тут має Кониський на думці намісника, одначе в дійсности володіння було спричинене нерішучістю Антоновича.

горяче бажання, щоби проф. Антонович відкликав своє зречення і рішився, конечно, зайняти катедру.

Проф. Антонович вказав на те, що на новій кафедрі требаб йому попрацювати з десять літ, щоби академічна молодіж, котра гаїть час на усякі суспільно-політичні теорії і розумовання, направити до поважної і хосенної наукової роботи. А до того в пізнім віці і по кількалітній мозольній праці¹⁾ він не почував в собі настільки сили, щоби міг сповнити таку важну і трудну задачу. „Тимто, говорив він, поручаю Вам мого найкрасшого ученика, котрий відповість усяким вимаганням“. На се заявив я йому: „Не хочу відказувати високих здібностей і наукового приспособлення п. Грушевському, одначе вважаю своїм обовязком зовсім щиро заявити, що з оглядом на відносини у львівському університеті і в нашім краю треба нам готового авторитету, який п. Грушевський може собі хиба перегодом здобути“.

Одначе ані сей, ані інші аргументи не вспіли відклонити проф. Антоновича від его постанови. Супроти того я був приневолений погодитися з невідкличною постановою і прийняв на себе обовязок допильнувати наконечного рішення справи у Львові і Відні. Наслідком такого звороту справи і нового кандидата на катедру виринули знов нові труднощі і перепони, котрі треба було поборювати. Вказувано із сторони університетського сенату й філософічного віділу на се, що новий кандидат не має докторату, вимаганого звичайно від кандидатів на університетські кафедри, тільки є магістром історії, і висловлювано сумніви, чи можна відразу предкладати кандидата на звичайного (ординарного) професора, чи тільки на надзвичайного (екстраординарного). В правительственних кругах піднято знов питання віроісповідання і горожанства кандидата і т. и. Задля поконування сих труднощій і перепон загаїлося знов рішення справи, одначе на останку повелося покінчити її успішно. Про се подав місячник „Правда“²⁾ таку вістку:

„В суботу (21.цвітня 1894 р.) дістала наша редакція телеграфічну вість, що найв. постановою п. Михайло Грушевський іменований звичайним професором руської кафедри історії в львівському університеті. Про значінне сеї кафедри для Русинів писали ми вже давнійше в нашому вістнику,

1) Проф. Антоновичеві тоді добігав 60-ий рік життя, а 32-ий рік наукової праці.

2) „Правда“ 1894, випуск LXII, стр. 279.

а сьогодні, коли ся справа після різних перепопн остаточно порішена користо, мусимо висловити лише щирі почування вдяки, якими нарід українсько-руський перенятий для Монарха задля сего важного здобутка для науки в українсько-руській мові. Ми певні, що побіч Наук. Товариства ім. Шевченка і львівський університет стане переогодом огнищем науки в нашій рідній мові і тому сердешно витаємо нашого знаменитого історика яко головного робітника на сій ниві. При сій нагоді не можемо не виявити, що переведенне сеї справи, розпочатої під кінець 1890 р., єсть головно ділом п. Барвінського, а вважаємо се коначним зазначити тому, що й москвофіли і радикали наші представляли річ так, будьто би він сам для себе приготовляв кар'єру, коли в раді державній 1891 р. підніс потребу засновання такої катедри у Львові і мотивував її ширше. Внесенне п. Барвінського змагало до засновання катедри історії України-Руси, постановою цісарською надано новій катедрі ширшу основу історії всесвітньої з особливим узглядненнем історії Сходу. Історик України-Руси мусить, очевидно, доторкуватися також історії всіх держав східної Європи, а утворенне руської катедри всесвітньої історії має превелику вагу і для кандидатів учительських і є починком до утворення руського університету у Львові. Задля того полагожденне сеї справи повитає Україна-Русь з повним вдоволеннем і щирою вдякою“.

„Діло“ повитало іменованне М. Грушевського професором львівського університету в ч. 84, з 25-го цвітня 1893¹ передовицею, в котрій між иншим зазначило: „Вість сю витає Австрійська Русь з щирою радістю. Іменованнем сим щасливо і користо для Русинів покінчено справу почату ще під кінець року 1890-го. Як звісно при переговорах з краєвим правительством в падолисті 1890 року руські послы взяли між свої постуляти також заложенне катедри руської історії в університеті львівським, котрої Русини здавна добивалися. Краєве правительство обіцяло постулят сей підперти в правительстві центральнім. В році 1891-ім послы руські, Романчук в комісії бюджетовій (у жовтні 1891) а Барвінський в повній палаті (20 червня 1891), висказали жаданне руського народу, виказуючи, що у Львові на філософічнім факультеті єсть всего лиш одна катедра руської мови й літератури, заведена декретом цісарським ще з 13 грудня 1848 р., отже катедра руської історії, на взір катедр польської історії в університетах львівським і краківським єсть постулятом вповні оправданим а сповненне его булоби

актом справедливости. Міністер Гавч, — на скільки пригадаємо собі — в жовтні 1891 року на заінавгування сеї справи в комісії бюджетовій відповів, що правительство справу сю возьме під розвагу. Так і сталося. Правительство взялося за сю справу і полагодило її в такий спосіб, що постановило і предложило цісареві заложенне катедри не „руської історії“, але „другої катедри всесвітної історії з руським язиком викладовим і з узглядненнем історії Сходу Європи“.

Витаючи проф. М. Грушевського, яко одного „з найспосібніших молодих учених школи В. Антоновича“, кінчить „Діло“ отсими словами: „Проф. М. Грушевський стане у нас сполучником наукових інтересів між Австрійською а Російською Україною-Русю, а нині, коли Товариство імени Шевченка почало ставити вже перші кроки яко Наукове Товариство, буде се річю великої ваги. Щиро витаючи сего земляка-Українця на кафедрі руській в столиці князя Льва, гріхом булоби не повторити при сій нагоді висказу тої повної вдячності руського народу для Є. В. цісаря за заложенне сеї руської катедри історії — вдячності, яку ми висказали були вже в вересни 1892 року. А повторюємо її нині ще сердешнійше з огляду вже й на обсаду катедри, при котрій інтерес науки руської побідив усі упереждення... Перший се раз наука руська в Австрії придбала собі з дару монаршого силу ізза кордону“.

Іменованне п. Михайла Грушевського звичайним професором львівського університету викликало на Україні а особливо в Києві незвичайну радість.

Як Галицька, так і Придніпрянська Україна бачила в молодім професорі представника культурної злуки українського народу, котрий матиме нагоду науковим способом на широкім лані нашої історичної минувшини поширити, поглибити й зміцнити національну свідомість й почування єдності всего українського народу без огляду на його розмеження державними кордонами.

Перед осеню готовилася Київська Громада виправити новоіменованого професора до Львова. Переїздом від своїх батьків, задержався проф. Грушевський у Києві, а про сей побут його писав мені Кониський: „Хлопець перебував у мене чотири дні і отсі чотири дні є найліпші дні мого віку. Я просто раював, чуючи і бачачи, що справа стала на добрій дорозі і йде добре. Спасибі Вам і всім добрим людям! Одначе ще треба багацько догляду і праці, щоб часом не звернули справи з роботи позитивної на ґрунт безшаблонного галасовання. Учора

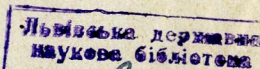
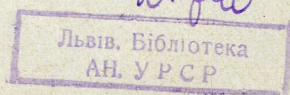
у вечері Хлопець поїхав. Коли не заїде до Варшави, так небавом побачитесь. Спасибі ще раз“.

Із справдешним одушевленням виправляла Київська Громада, як мені писали, одного з найкрасших своїх синів і учених на нове становище і напучувала на те, щоби він науковою діяльністю плекав сі почування національної і культурної єдності українського народу, щоби молоде покоління, а саме академічну молодіж, а також і старших робітників згуртував для наукової праці і відвів її від пустих неосяжних мрій та заправив до реальної, наукової роботи. Побіч університетської катедри було вже для молодого професора приготовлене нове поле ширшої діяльності, новий науковий варстат, в котрім мав нагоду, вихіснувати науку винесену із знаменитої школи проф. Антоновича і виявити свої здібности. Наукове Товариство ім. Шевченка, перед двома роками перестроєне на ширших основах взірцем інших словянських наукових товариств і Академій Наук, розпочало було вже перед приходом проф. Грушевського силами Галицької і Придніпрянської України наукову діяльність, хоч матеріяльні засоби його були з переміною в Наукове Товариство вельми марні. Одначе з вибором до державної ради, а відтак до галицького сойму повелося мені виїднати на початок 6000 к. з державних, а 10.000 к. з краєвих фондів, а до того ще придбати для Наук. Товариства право печатання всіх шкільних книжок, що давало вже в початках річного доходу для Товариства около 30.000 к. Тими засобами міг проф. Грушевський, обнявши опісля провід в Наук. Товаристві ім. Шевченка, розвести наукову роботу і наукові видавництва на ширші розміри. До тогож застав представник України і саму форму видань Товариства вже готову. Товариство ім. Шевченка, як і „Просвіта“, „Руське Товариство педагогічне“ і наше дивенікарство послугувалися в своїх виданнях т. зв. етимольогічною правописю. Після поконання всяких перепон і трудностей навіть серед нашої української суспільности і в правительстві повелося довести до того, що міністерство просвіти 25 листопада 1892, зглядно 30 січня 1894 до Ч. 28.971/ех. 1893 видало на основі домагань згаданих в горі товариств і наукової анкети розпорядок про введенне т. зв. фонетичної правописи в школах (а за сим пішли розпорядки інших міністерств що до уживання сеї правописи в урядованню). Тим способом Наукове Товариство ім. Шевченка розпочало видавати свої Записки т. І. (1892 р.) сею правописю (а перегодом за ним пішла „Просвіта“, „Руське

Товариство Педагогічне“, днівникарство та інші наші видавництва).

Осенью 1894 р. приїхав проф. Грушевський до Львова, щоби обняти нову катедру і 12 н. ст. жовтня читав вступну лекцію в університеті. „Правда“ подала із сеї нагоди ось який звіт (1894, X, ст. 711): „Давно вижиданою, вельми відрадною подією далекоюсяглої ваги приходить ся нам починати нашу хроніку. Руську катедру історії в львівському університеті заняв добре відомий на полі історичної науки проф. Михайло Грушевський з Києва і почав свої виклади з старинної історії України-Руси 12 н. ст. жовтня с. р. вступним викладом. Одна з найбільших саль університетських ледви помістила громадно зібраних, майже виключно руських слухачів, між котрими бачили ми і чимало поважних старших людей. Ся обставина знаменує не тільки живий інтерес для предмету, котрого викладів Русини давно бажали на університеті, як і велику вагу, яку кождий щирый Русин-народовець привязує до него. Яке значінне для нас має ся катедра, про се ми вже не оден раз писали в нашому вістнику і тому не будемо над сим тепер розводитися. Колиж гадка, до котрої здійснення і ми доложили своїх заходів, стала нині певною подією, тож з щирою і сердешною радістю витаємо молодого професора, що приніс своїми цінними працями науковими нові надії для нас, для руської науки і молодого покоління, витаємо яко воплощення національної і культурної спільности і одноцільности України-Руси. Історична наука, котрою кермувати ме наш професор, не тільки оживить і зміцнить національну свідомість молодого руського покоління, але й усуне не оден скривлений несвідомостю або недоудтвом погляд і вкаже справдешню, просту і биту дорогу національному розвиткови українсько-руського народу. Томуж витаючи щирим і теплим серцем нашого професора, бажаємо ему як найкрасших добутків на новім полі, широкім і розлогім, але у нас занедбанім і запустілім. На останку обертаємося не тільки до нашої молодежи академічної, котра в першій лінії повинна користуватися світлим проводом молодого професора, але й до руської суспільности загалом, що нераз кидалася на се незнаєме поле і без доброго проводу блукалася по нему, щоб усі, у кого є снага до того, горнулися під провід нашого професора і допомогли йому розкрити, розслідити і прояснити ті останки нашої минувшини, які так численно можна у нас ще всюди подибати“.

„Діло“ в ч. 220 з 13 н. ст. жовтня 1894 подало також вістку

про сей вступний виклад і зазначило ось що: „Виклад, котрий зібрані вислухали з великою увагою і нагородили прелегента гучними оплесками, зробив на всіх дуже добре вражіння, — добре, тому що був видержаний від початку до кінця в тоні поважнім, науковім, а миле, бо се перший раз довелось Русинам почути такий виклад з історії своєї вітчизни з університетської катедри в рідній і гарній мові. Кілька слів, котрі на закінчення свого викладу сказав проф. Грушевський про свою методи в наукових дослідях історичних, дає запоруку, що він буде дбати передовсім про об'єктивну правду історичну, хочби вона була й немила кому. „Nemini credere!“ — нікому на слово не вірити, але самому слідити на підставі доступних і знаних матеріялів за історичною правдою і показувати її світови — отсе науковий оклик нашого талановитого професора М. Грушевського“.

На останку і се зазначити годиться, що й професори львівського університету, особливо історики, прийняли вельми прихильно нового товариша, бажали часто бачити його у себе гостем, відносилися до него в справах наукових о пораду, користуючись його широким знанням, а краківська Академія іменувала його небавом своїм членом, хоч він на її засіданнях не явився. Тим способом переходом витворився такий настрій в кругах університетського сенату, що вже велися переговори, щоби на катедру української мови й літератури покликати проф. М. Дашкевича з Києва, або А. Кримського з Москви, а на катедру медицини Д-ра Черняхівського. Почин був гарний і потім можна було вже сподіватися багатого і доброго жнива для української справи. Так ждалося, та не так склалося.

Александр Барвінський.

2069

PL

РА 2069

А. Барвінський.

Заснування катедри...